

USSR of December 24, 1958 and the USSR on April 17, 1959 In one of the articles of the Law «On strengthening the link with school life and further development of public education in the Ukrainian SSR» stated that teaching in schools of Ukraine in the mother tongue of students. But not all children were covered by the study. Among the reasons that prevented it was the low level of educational work in educational institutions that caused the second year; the rejection of education in general; lack of premises and appropriate conditions, health and so on.

For the teaching and research of educational institutions allocated land, where students practical skills instilled growing crops. Lack of proper training conditions led to several changes in education. The reasons were the lack of space, the need for appropriate specialists population density.

Better performance was in elementary school level, in comparison with other parts. The reasons for poor quality of students' knowledge are the following: formal control and assessment of teachers; inability to apply the acquired theoretical knowledge in practice; low level of students' thinking, inability to prove the allegations and his own opinion; confusion in concepts; apprenticeship irrational use of calculation methods and more. In the late 50's – early 60's Legislation in general declared equality in the study of native and Russian languages.

Keywords: school, institution, education, students, children, success, number, learning process, formalism.

Лаврут О. А., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин и методики их преподавания, Донецкий областной институт последипломного педагогического образования (Украина, Славянск), lavrut.olga@gmail.com

Эхо Закона «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в Украинской ССР» в Украинской ССР: опыт первых лет

В течение 1950–60-х годов советское правительство осуществляло поиск моделей развития образования. Начиная с 1954 г., знание украинского языка, в противовес русскому, как отмечают исследователи, было совсем необязательным. В сфере образования это проявилось печально, прежде всего, в праве добровольности выбора языков, что закреплялось в законодательных актах СССР от 24 декабря 1958 и УССР от 17 апреля 1959 г. В одной из статей Закона «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в Украинской ССР» отмечалось, что обучение в школах Украины осуществляется на родном языке учащихся. Но не все дети были охвачены обучением. Причинами этого был низкий уровень учебно-воспитательной работы в учреждениях образования, второгородничество, отказ от получения образования вообще; отсутствие помещений и надлежащих условий, состояние здоровья и т.д.

Для проведения учебно-исследовательской работы образовательных учреждений выделялись земельные участки, где ученикам прививались практические навыки выращивания сельскохозяйственных культур. Отсутствие надлежащих условий обучения обуславливало обучение в несколько смен. Причинами этого стали отсутствие помещений, потребность в соответствующих специалистах, плотность населения.

Лучшая успеваемость была в учащихся начального звена школы, в сравнении с другими звеньями. Причинами невысокого качества знаний учащихся стали следующие: формальный характер контрольно-оценочной деятельности педагогов; неумение применять полученные теоретические знания на практике; низкий уровень развития мышления учащихся, неумение доказать утверждение и собственное мнение; туманность в понятиях; использование ученичеством нерациональных способов вычисления и тому подобное. В конце 50-х – начале 60-х гг. законодательные акты в общих чертах декларировали равноправие в изучении родного и русского языков.

Ключевые слова: школа, учреждение, образование, ученики, дети, успешность, количество, обучение, процесс, формализм.

УДК 94(477)«1918/1921»: [316.34:341.71–051]

Ластовець Н. О.,
аспірантка історичного факультету,
Харківський національний університет
ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків),
nlo_17@mail.ru

Освітній рівень та вікова сегрегація українських дипломатичних представників початку ХХ століття

Розглянуто роль вікового фактору та освітнього рівня у діяльності українських закордонних представництв початку ХХ століття. За допомогою структурного аналізу та роботи з базами даних досліджений вплив вікової сегрегації на взаємодії в середині дипломатичного представництва. Становлення України, як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, наклало відбиток на підборі кадрів для діяльності закордоном. Встановлено закономірність між призначенням на посаду та фахом дипломатичних

представників. Ця проблематика розглянута за допомогою аналізу кадрового наповнення дипломатичних місій УНР та Української держави, поставлених перед представництвом завдань та аналізу результатів діяльності.

Ключові слова: дипломатичне представництво, вікова сегрегація, освітній рівень, міжнародні відносини.

Успіх дипломатичного представництва насамперед залежить від компетенції всіх його членів, починаючи від голови і закінчуючи урядовцем. Питання про віковий розподіл та освітній рівень є важливими в контексті порозуміння в середині місії чи посольства, збережені єдиного курсу зовнішньої політики молодого державного утворення. За допомогою кількісних методів стає можливим аналіз таких важливих складових як вікова сегрегація та встановлення окремих закономірностей відбору представників для репрезентації України на міжнародній арені на початку ХХ століття.

Дослідження різних аспектів становлення українських дипломатичних місій, незважаючи на активну розробку даної тематики, залишається актуальним. Складний і суперечливий час ставив перед діячами того періоду ряд необхідних для виконання завдань. В першу чергу детальному розгляду підлягали знакові постаті. Створений в 2000 році Г. Стрельським навчально-довідковий посібник [8] на сучасному етапі вимагає перегляду та уточнення. В ньому приведені короткі біографічні відомості про дипломатів, які необхідно розширити та доповнити.

В посібнику відображений кадровий склад дипломатичних представництв не в повному об'ємі. Серед діячів можна зустріти лише секретарів, але вплив урядовців та аташе на встановлення міжнародних відносин був не меншим. Найбільш відомим і чи не єдиним прикладом, поширеним в наукових працях, є діяльність секретаря І. Мазуренка направлена на розвал місії УНР в Італії [6, с. 177].

Оскільки державу, окрім голови представництва, репрезентує штат працівників, то напрямок аналізу кадрового наповнення дипломатичних представництв заслуговує детального вивчення. Вплив пересічного урядовця чи аташе на політику початку ХХ століття може послугувати маркером для визначення зовнішніх та внутрішніх орієнтирів чи їх відсутності в українському уряді того часу.

Вивчення історії України початку ХХ століття з залученням архівних джерел і без надмірного ідеологічного забарвлення стало можливим лише з створенням незалежної держави. Джерела з даної теми представлені насамперед архівними матеріалами [10; 11; 12; 13], документами дипломатичної переписки [10; 12] та замітками в періодичних виданнях [5]. Вони в сукупності дають відмінну від загальноприйнятої картину розвитку подій, в якій постають як зовсім нові, так і маловідомі особистості, що вплинули на розвиток та становлення дипломатичних відносин.

Історіографія проблеми традиційно ділиться на три частини. В радянський час побутувала думка про «буржуазно-націоналістичний», «контрреволюційний» характер українських державних утворень початку ХХ століття. На відміну від радянського бачення історії для емігрантської історіографії була характерна акцентуація на проблемі сприйняття/несприйняття України як держави [7].

Починаючи з 90-х років ХХ століття, з появою можливості працювати з раніше недоступними архівними

джерелами, побачили світ наукові розвідки, присвячені різним аспектам діяльності українських національних урядів. В роботах В. Соловйової [6], Д. Табачника [9], І. Дацьківа [2], присвячених міжнародним відносинам України, джерела досліджуються з наукових позицій, зроблена спроба неупереджено висвітлити історію України із залученням архівних документів. Головна увага дослідника зосереджена на процесі встановлення міжнародних відносин, їхніх політичних передумовах та ставлення до України інших держав. Складу представництв був частково перерахований, але це не набуло форми системного аналізу, що відкриває широкий простір для подальшого дослідження.

Головним завданням статті є встановлення закономірностей формування дипломатичних представництв періоду української революції та вплив кадрового складу на встановлення дипломатичних контактів. За основу для теоретичних викладок бралася інформація систематизована в базах даних дипломатичних представників періоду української революції, створена автором.

Через ряд чинників, що негативно впливали на ствердження української державності ефективна та злагоджена робота місії була необхідна для становлення України на міжнародній арені. В сучасних дослідженнях основна увага зміщена на політичне середовище в якому знаходилася держава та вплив її внутрішніх негараздів на політику. Через недостатнє врахування людського фактору залишаються поза увагою складові, які не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Аналіз сукупності інформації про дипломатичних представників всього періоду української революції дає змогу стверджувати, що наймолодшому дипломату на 1919 р. було лише 20 років. М. Шумицький спочатку був призначений радним місії УНР у Франції, а згодом відбулось його призначення головою представництва до Аргентини, яке через брак коштів так не було відправлене [10, арк. 121]. Найстарший представником був Г. Афанасьєв – міністр закордонних справ Гетьманату П. Скоропадського, призначений після демісії уряду в кінці жовтня 1918 року [3, с. 378] якому станом на 1918 рік виповнилося 70 років. Такий віковий розподіл не був характерний для всієї сукупності дипломатів.

Найбільшою віковою групою були представники від 30 до 40 років, другою за чисельністю була група від 40 до 50 років, групи за 50 і за 20 мали паритет у представництвах періоду визвольних змагань. Пропорційно 40% дипломатичних представників були віком від 40 до 30 років, 30% становили групу від 40 до 50, а останні 30% припадали на молодшу та старшу вікову групи.

З цього слідує, що представникам майже трьох поколінь було складно знайти спільність в рамках однієї дипломатичної структури. Політика, що провадилася різними представництвами часто була направлена на досягнення однієї цілі, але зовсім різними шляхами. Так у своєму листі барон М. Василько до Порша писав: «не через мою вину, а в наслідок того, що ми оба різно розуміємо наші службові обов'язки, стався формальний перерив наших особистих відносин» [13, арк. 22].

Особливості вікового складу простежувалися в кожному з державних утворень того періоду. Період центральної Ради ознаменувався достатньо різким перепадом віку у призначених представників.

Найстаршому – С. Шелухіну було 54 роки (на 1918 рік) і він брав участь у переговорному процесі з РСФРР. Наймолодший був О. Севрюк (25 років), делегат у Брест–Литовську, представник в Німеччині від Центральної Ради. Середній вік дипломатів того періоду становив – 36 років. Відповідно – 50% становили 40–30 річні, 30% – 30–20 річні та 20% припадало на вікову категорію від 40 до 50 років.

Дещо іншу картину спостерігається під час вивчення періоду Гетьманщини. Хоча наймолодшим представником був М. Шраг (24 роки), якого було призначено радником представництва в Угорщині, але такий вік був нетиповим для того часу. Найстарший представник – Г. Афанасьєв також був винятком із загального правила. Найбільшою віковою групою були представники 40 – 30 років, що становили, як і в період Центральної Ради, половину від загальної кількості дипломатів. Другою за чисельністю виступала група 50 – 40 річних – 30%, і 20% припадало на найстаршу та молодшу вікові групи. Середній вік дипломатів Гетьманщини становив 41 рік.

Відносно періоду Директорії УНР. Слід звернути увагу на ротацию кадрового складу та право приємності діячів Центральної ради, досить велика кількість яких від'їздила за кордон різноманітними представництвами. Найстаршим представником УНР був М. Шелухін, діяч Центральної Ради та делегат на Паризькій мирній конференції, наймолодшим – виступав М. Шумицький, який був самим юним дипломатом української революції (по наявних на даний момент даних). В середньому, вік дипломатичних представників періоду Директорії УНР коливався в межах 39–40 років, але середній віковий розподіл станом на 1920–1921 рр., хоча показує зростання частки 40–50 літніх, але воно не критичне для аналізу.

Цікавою є також градація голів дипломатичних представництв. Для періоду Центральної ради була характерна ситуативний розподіл репрезентантів. Так, представником у Німеччині був 25 річний О. Севрюк, про якого Д. Дорошенко відзивався як про здібну людину, але неприродну для ролі посла [3, с. 267]. Представники в Туреччині, Австро–Угорщині та Румунії були старшої вікової групи. Зібрання репрезентантів з різних поколінь унеможливило їх ефективну співпрацю.

Період Гетьманату ознаменувався більш рівним віковим розподілом серед голів дипломатичних місій. Середній вік для голови представництва був 39 років. Загалом, посади займали діячі від 37 років і вище.

В цьому відношенні вирізняється Директорія УНР. Хоча наймолодшому голові було всього 20 років (на 1919 рік), а найстаршому 54 роки, але процентне співвідношення голів дипломатичних представництв дає змогу стверджувати переважання старшої вікової групи (від 40 до 55) серед голів дипломатичних місій. Другою за чисельністю виступає 20–30 річних і мінімальна кількість 30–40 річних.

Ситуація з радниками в період Директорії повторює ситуацію з головами (переважання 40–55 річної групи). Відносно Гетьманату та Центральної Ради – інформація не є репрезентативною.

Станова градація дипломатичних представників була досить відчутною, хоча найбільшу кількість становила інтелігенція, але вагомою була частка вихідців з духовенства та, як не дивно, дворянства. Майже на рівні з дворянами були вихідці з селянського стану, а найменше – представників міщанства.

Рівень освіченості членів дипломатичних представництв на момент вступу на посаду був майже 100%. Загальна більшість представників, що перебували в іноземних країнах в ранзі голів дипломатичних представництв, радників, та аташе мали вищу освіту.

Розподіл по вихідцям зі станів дає майже однакові результати рівня освіченості: дворянство – 100%; інтелігенція – 100%; духовенство – 95% (неповна вища та середня – 5%); селяни – 100%; міщани – 96% (середня – 4%).

Цей розподіл достатньо умовний (враховуючи кількість проаналізованих дипломатичних представників), тому, що станова приналежність деяких членів дипломатичних місій викликає сумнів і не була включена до вибірки.

Найчастіше члени дипломатичних місій отримували освіту в університетах Російської імперії та Австро-Угорської імперії. Також частина отримувала, найчастіше це був другий університет в якому навчався представник, освіту в Німеччині, Франції, Італії та Швейцарії.

Серед навчальних закладів найбільше випускників відповідно, було Київського та Львівського університетів, за ними в трійку найбільш популярних входив Віденський університет. Також популярним був Петербурзький університет. Новоросійський (Одеський), Берлінський та Лейпцігський університети також були достатньо популярними навчальними закладами.

Непоодиноким була наявність двох і більше спеціалізацій в середовищі дипломатичних представників. Рекордсмени студіювалися в чотирьох і більше навчальних закладах Російської, Австро-Угорської імперії та Європи. Прикладами можуть слугувати такі постаті як В. Липинський та Д. Дорошенко, які були випускниками імперських та європейських навчальних закладів.

Тенденцією було отримання освіти за межами держави або рідного університету. Наприклад, піддані Австро-Угорської монархії виїздили для продовження навчання до Відня або Берліна, а в Російській імперії – до Санкт-Петербургу чи Москви.

Питання про фахову кваліфікацію представників українських державних утворень викликає жваву дискусію. Переважна більшість дослідників небезпідставно стверджує тезу про відсутність політичного та управлінського досвіду, а питання фаху найчастіше оминається і згадується тільки в найбільш показових випадках, як сталося з Г. Сидоренком, що був за фахом інженером [8] шляхів сполучення. Тим не менш, фахова приналежність розкриває закономірності як внутрішньої так і зовнішньої політики.

Відповідно, найбільшу кількість діячів дипломатичних представництв за кордоном становили юристи, на другому місці за кількістю були військові, третіми – історики. Базову освіту як юристи так і історики отримували там, де була змога. Частина продовжувала студіювання в інших університетах, в тому числі, університетах сусідніх держав.

Простежується наступна закономірність: випускники різноманітних університетів Російської імперії продовжували навчання або в іншому університеті імперії (Московському, тощо), або в вищих навчальних закладах Австро-Угорщини. Найбільш популярними серед них були Віденський та Варшавський університети.

Піддані Австро-Угорської монархії навчалися переважно у Львівському університеті і продовжували

навчання або в рамках імперії (Віденський та Варшавський університети), або виїздили до Німеччини для продовження навчання у Берлінському, Лейпцігському та Цюріхському університетах.

Слід врахувати, що українські дипломатичні представники мали не тільки високий загальний рівень знань, але й по декілька спеціальностей. Найбільш типовим поєднанням було юрист-історик-мовознавець, рідше зустрічалося поєднання юридичної спеціалізації з військовим вишколом. Такі сполучення дають змогу стверджувати про ознайомленість представників в закономірностях правового регулювання та політичної обстановки, що найменше в передумовах її створення/існування. Наряду з перерахованими професіями були поширеними інженерна спеціальність та фізико-математичний фах, але вони представлені в меншій мірі.

Отже, фахова кваліфікація та рівень базових знань українських дипломатичних представників не викликає сумнівів. Головною проблемою з якою зіткнулися дипломати у відносинах в середині представництв були вікова, станова та партійна градації, які потребують ще глибокого розгляду для встановлення загальних закономірностей.

Список використаних джерел

1. Галаган М. З моїх споминів (1880–ті – 1920 р.) / М. Галаган; передмова: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – 656 с.
2. Дацьків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. / І. Дацьків. – Т.: Астон, 2009. – 519 с.
3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки) / Д. Дорошенко. – К., 2007. – 632 с.
4. Кудлай О. Створення та діяльність народного міністерства міжнародних справ Української Народної Республіки (червень 1917 – квітень 1918 рр.) / О. Кудлай; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2008. – 116 с.
5. Ми і вони (зовнішня політика та зовнішньоекономічна діяльність України часів Української революції 1917–1921 років) / упорядники: О. Копиленко, І. Мишак, О. Рафаїльський. – К.: Ін-т законодавства ВР України, 2012. – 312 с.
6. Соловйова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. / В. Соловйова. – Київ–Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с.
7. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Т.5: Директорія і Антанта / М. Стахів – Л.: ВЦ НТШ, 1964. – 248 с.
8. Стрельський Г. Українські дипломати доби національно-визвольного відродження (1917–1920 рр.): біографічний довідник / Г. Стрельський. – К.: Дип. Академія України, 2000. – 49 с.
9. Табачник Д. Українська дипломатія. Нарис історії / Д. Табачник. – К.: Либідь, 2006. – 763 с.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.2592. – Оп.1. – Спр.14.
11. Там само. – Ф.2592. – Оп.1. – Спр.100.
12. Там само. – Ф.2592. – Оп.1. – Спр.101.
13. Там само. – Ф.4456. – Оп.1. – Спр.1.

References

1. Galagan M. Z moi'hsptomyniv (1880–ti – 1920 r.) / M. Galagan; predmova: T. Ostashko, V. Solovjova. – K.: Tempora, 2005. – 656 s.
2. Dac'kiv I. Dyplomatija ukrai'ns'kyh derzhavnyh utvoren' u zahysti nacional'nyh interesiv 1917–1923 rr. / I. Dac'kiv. – T.: Aston, 2009. – 519 s.

3. Doroshenko D. Moi' spomyny pro nedavnye mynule (1914–1920 roky) / D. Doroshenko. – K., 2007. – 632 s.

4. Kudlaj O. Stvorennja ta dijaj'nist' narodnogo ministerstva mizhnarodnyh sprav Ukraï'ns'koi' Narodnoi' Respubliki (cherven' 1917 – kviten' 1918 rr.) / O. Kudlaj; NAN Ukraï'ny, In-t istorii' Ukraï'ny. – K., 2008. – 116 s.

5. My i vony (zovnishnja polityka ta zovnishn'oekonomichna dijaj'nist' Ukraï'ny chasiv Ukraï'ns'koi' revoljucii' 1917–1921 rokov) / uporjadnyky: O. Kopylenko, I. Myshhak, O. Rafai'l's'kyj. – K.: In-t zakonodavstva VR Ukraï'ny, 2012. – 312 s.

6. Solovjova V. Dyplomatychna dijaj'nist' ukrai'ns'kyh nacional'nyh urjadiv 1917–1921 rr. / V. Solovjova. – Kyi'v–Donec'k: In-t istorii' Ukraï'ny NAN Ukraï'ny, 2006. – 394 s.

7. Stahiv M. Ukraï'na v dobi Dyrektorii' UNR. T.5: Dyrektorija i Antanta / M. Stahiv – L.: VC NTSh, 1964. – 248 s.

8. Strel's'kyj G. Ukraï'ns'ki dyplomaty doby nacional'no-vyzvol'nogo vidrozhennja (1917–1920 rr.): biografichnyj dovidnyk / G. Strel's'kyj. – K.: Dyp. Akademija Ukraï'ny, 2000. – 49 s.

9. Tabachnyk D. Ukraï'ns'ka dyplomatija. Narys istorii' / D. Tabachnyk. – K.: Lybid', 2006. – 763 s.

10. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukraï'ny. – F.2592. – Op.3. – Spr.14.

11. Tam samo. – F.2592. – Op.1. – Spr.100.

12. Tam samo. – F.2592. – Op.1. – Spr.101.

13. Tam samo. – F.4456. – Op.1. – Spr.1.

Lastovets N. O., graduate student of the Faculty of History, Kharkiv National University V. N. Karazin (Ukraine, Kharkiv), nlo_17@mail.ru

The educational level & age segregation Ukrainian's diplomatic representatives on the beginning XX century

In this article are considered questions of international relations during the period of Ukraine's revolution. The authors describe the main concepts, methods and procedure for assessing staff diplomatic missions. Relations between Ukraine and other World countries were the constant evolutionary adjustment system in the direction of stability relations. In this article standing the following tasks: a comprehensive analysis of the literature on trade and diplomatic activity Ukraine's diplomatic missions on the beginning XX century; developed the characteristic age and education segregation, etc. The practical significance of the work is that the fundamental conclusions can be used in generalizing works on the history of Ukraine foreign policy.

Keywords: diplomatic missions, age segregation, the educational level, international relations.

Ластовец Н. А., аспирантка исторического факультета, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (Украина, Харьков), nlo_17@mail.ru

Образовательный уровень и возрастная сегрегация украинских дипломатических представителей начала XX века

Рассмотрена роль возрастного фактора и образовательного уровня в деятельности украинских заграничных представительств начала XX века. С помощью структурного анализа и работы с базами данных исследовано влияние возрастного деления на эффективность работы представительства. Становление Украины, как самостоятельного субъекта международных отношений, наложило отпечаток на подбор персонала для деятельности за границей. Выведено закономерность между назначением на должность и специализностью дипломатических представителей. Эта проблематика рассматривается с помощью анализа кадрового наполнения дипломатических миссий УНР и Украинского государства, поставленных перед ними заданий и анализа результатов.

Ключевые слова: дипломатическое представительство, возрастная сегрегация, образовательный уровень, международные отношения.

УДК 930.1:355.40(477)«1939/1945»

Лісов О. С.,

старший науковий консультант науково-організаційного центру, Національна академія Служби безпеки України (Україна, Київ), a.lisov@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 РР.): НОВІТНЯ ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРИОГРАФІЯ

Аналізуються наукові праці українських учених з історії діяльності радянських структур розвідки та контррозвідки в УРСР на початковому етапі Другої світової війни та під час німецько-радянської війни.

Ключові слова: розвідка, контррозвідка, органи державної безпеки, Друга світова війна, німецько-радянська війна, репресії, історіографія.

З урахуванням подій останніх років, зокрема тимчасовою окупацією території АР Крим та м. Севастополя внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також тимчасовою окупацією території окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, актуалізується потреба у вивченні досвіду функціонування спецслужб на окупованих супротивником територіях. Зазначене зумовлює необхідність історіографічного аналізу наукового доробку вітчизняних учених з історії функціонування радянських структур розвідки та контррозвідки в Україні у період Другої світової війни.

Загальну характеристику радянської та сучасної вітчизняної історіографії теми знаходимо у роботах Д. В. Веденєєва та Д. А. Міценка, О. С. Лісова, В. О. Паливоди та ін. [1–3].

Мета – систематизувати та проаналізувати науковий доробок вітчизняних учених з історії функціонування радянських структур розвідки та контррозвідки в Україні у період Другої світової війни.

Відновлення державного суверенітету і незалежності України на початку 90-х рр. ХХ ст. сприяли створенню нової історіографічної ситуації в країні, пов'язаної з переходом від тоталітарного монізму і радянської схеми історичного процесу до плюралізму і національно-державницького розуміння вітчизняної історії.

Завдяки цьому нових обрисів системності й цілеспрямованості набрав розвиток військово-історичних досліджень, зокрема заснування наукового напрямку досліджень з історії розвідки і контррозвідки в Україні, активними розробниками і координатором якого стали Національна академія СБ України, Галузевий державний архів СБ України, Інститут історії України НАН України.

Проаналізувавши доробок сучасних вітчизняних учених з історії радянських структур розвідки та контррозвідки у період Другої світової війни, можна умовно об'єднати ці дослідження у декілька змістовних груп.

Перша група охоплює археографічні публікації І. Біласа, Д. Веденєєва, М. Вівчарика, Т. Вронської, В. Даниленка, А. Кентія, В. Козенюка, С. Кокіна, В. Косика, В. Пилипчука, В. Сергійчука, В. Сідака, Є. Склярєнка та інших дослідників, що висвітлюють історію функціонування радянських органів державної безпеки у 1939–1945 рр.

До другої групи досліджень відносяться роботи В. Гриневича, Т. Гунчака, В. Клокова, М. Коваля, В. Кучера, Ф. Левітаса, О. Лисенка, І. Муковського, П. Панченка, П. Тронька, О. Уткіна, А. Чайковського та інших учених, в яких висвітлюється розвиток суспільно-політичної та оперативної обстановки на теренах України в роки Другої світової війни, зокрема окреслюються основні завдання радянських органів державної безпеки у цей період.

Праці першої і другої групи проаналізовані нами у попередній роботі [3].

Дослідження системи функціонування радянських структур розвідки та контррозвідки в Україні у 1939–1945 рр. відносяться до третьої групи робіт.

Аналіз нормативно-правових основ діяльності радянських спецслужб в Україні на початковому етапі Другої світової війни здійснено у дисертаційних дослідженнях Л. В. Бородича та О. І. Олійника [4–5].